

PÁLYAKEZDŐK A MUNKAERŐPIACON ÉS AZON KÍVÜL †

1993-ban 54.000 pályakezdő munkanélkülit regisztráltak a munkaügyi központok Magyarországon, 1994-ben már 76.000-et. Ez a meredek emelkedés már önmagában is figyelemre méltó. Ha ehhez még hozzátesszük azt is, hogy az említett hivatalok korántsem tartanak számon minden valójában pályakezdőnek számító fiatalt, akkor ez a szám jelentősen nő. Ebből következően minden olyan szociológiai vizsgálat, amely kvantitatív módon közelíti meg a kérdést, óhatatlanul szembesül ezzel az ellentmondással.

Ki a pályakezdő?

A pályakezdőkkel sok vizsgálat és tanulmány foglalkozott a közelmúltban. Ezek a vizsgált csoportot más és más módon határozták meg. Ha valaki a Munkaügyi Központok statisztikáit is fel kívánta használni, akkor kénytelen volt az említett hivatalok meghatározásával élni, ami a pályakezdő munkanélküliek járadék-jogosultságáról szóló törvény alapján így szól: (32. paragrafus, 1) *Pályakezdő munkanélküli-segélyre az jogosult, aki: oklevelét felső- vagy középfokú oktatási intézmény nappali tagozatán, illetőleg a felsőfokú oktatási intézmény esti, levelező tagozatán a dolgozók középiskolájában másfél évnél nem régebben szerezte, továbbá, aki első szakképeztését az iskolarendszeren kívüli szakmai oktatásban másfél évnél nem régebben szerezte és munkanélküli járadékra nem jogosult...* (a továbbiakban a paragrafus a jogosultságról és annak akadályairól szól).

Ez tehát a hivatalos, törvény általi megragadása a pályakezdő fogalmának, de ezen kívül természetesen van más megközelítés is. Ha a szociológia szempontjait tekintjük relevánsnak, akkor vizsgálhatjuk a pályakezdőt a család, mint szervezet felől; a munka világának szervezeteiben betöltött szerepe szerint; a gazdasági státusz elemzésével, és még folytathatnám a sort, de figyelembe vehetjük azt is, a vizsgált személy – fiatal – miként vélekedik saját helyzetéről, hogyan fogalmazza meg aspirációit.

Míndezen megközelítésekbe belebonnyolódva csak az féltő, hogy maga a pályakezdő vesz el, miközben ő a figyelem tárgya. E valós – vagy vélt – veszélyt elkerülve a legutolsó megközelítésmóddhoz kívánok adalékokat bemutatni, egy '94 végén Pest megyében, négyszáz kérdésen elvégzett kérdőíves felvétel[‡] részeredményeit ismertetve.

Pályakezdő az a fiatal, aki a munkába állás kezdeténél tart, abban a periódusban, amely összeköti az iskolaéveket a munka világával. De a dolog nem ilyen egyszerű, hiszen nem kötelező érvényű ma már a munkavállalás. Megszűnt a szépemlékű KMK, így ha valaki teheti, akár soha nem kell munkát vállalnia. Az iskolai éveket nem feltétlen azonnal követi így a munkába állás, hanem sokak számára ez az intervallum a fiatalkori szabadidő-szenárió kiterjesztését jelenti, nem is beszélve azokról, akik a továbbtanulást tűzték ki célul, bár a felvételijük nem sikerült. Tekinthezők-e ők pályakezdő munkanélkülinek? Sokuk esetében szó sincs a munkavállalás komoly szándékáról, hiszen nekik ez az állapot megfelel. Lehetőséget kapnak arra, hogy életmódjuk, amely a szabadidő meglétén és annak nem jellemzően jövedelemszerző eltöltésén alapul meghosszabbodjon, és a pályakezdő munkanélküliek járadéka által még anyagilag is támogatva legyen.

† E dolgozat Pest megyében, 1994 végén végzett vizsgálatról számol be, amely az Ifjúsági életstílusok, társadalmi és politikai cselekvési minták c. vizsgálat keretében készült. Témavezető: Gábor Kálmán.

‡ A felvételt Garai Gábor végezte.

A továbbtanulni szándékozók esetében ez a helyzet még jellemzőbb, hiszen számukra az a fontos, hogy idejük és lehetőségük legyen a felvételre való felkészülésre, ezért nekik a járadék a legelőnyösebb megoldás, hiszen így nem kell munkába állniuk, bár a jogosultságot igazoló megjelenési kötelezettségnek alá kell vetniük magukat és az ajánlott munkát is el kell fogadni – ha van.

Elhelyezkedés

Arra a kérdésre, hogy *Keresett-e már magának állást?* a következőképpen oszlanak meg az adott válaszok. Igen, többször is: 45%; igen: 41%; nem: 14%. A hivatkozott kérdőívben szerepel egy kérdés, amely így hangzik: *Szeretne-e továbbtanulni, felvételizett-e már?* Erre az összes megkérdezett 19,4%-a válaszolt igennel, 44,8% nemmel.[†] Ez a gimnáziumot és a szakközépiskolát végzettek körére vetítve 31,25% illetve 68,75%. Úgy tűnik tehát, igen sokan szeretnének a felsőoktatás felé elmozdulni, főként annak fényében, hogy közülük hányan nyerhetnek majd bebocsátást a felsőoktatásba. Sajnos a kérdőív olyan információkat nem tartalmaz, amely alapján következtetni lehetne arra, vajon a továbbtanulni szándékozók közül mekkora rész tekinti a továbbtanulást a szabadidő-szenárió meghosszabbításának és mekkora hányad néz „szakmai” perspektívával az egyetemi, főiskolai évek elé.

A gimnáziumot és – kisebb részben – a szakközépiskolát végzettek köréből szeretnének továbbtanulni. Ezeket pályakezdőnek tekinteni a szó elsődleges értelmében nem szerencsés, hiszen ők nem a pályakezdés állapotában, hanem második pályaválasztás előtt állnak. Azonban azok, akik ezekben az iskolákban végeztek és nincsenek továbbtanulási szándékaik, vajon mennyire elszántak álláskeresés-ügyben, a más – vagy semmilyen – iskolát végzetthez képest? A szakmunkásképzőt és szakközépiskolát végzettek körében azok aránya, akik már kerestek munkát: 92, ill. 93%, akik még nem: 8, ill. 7%-ot tesznek ki. Ezzel ellentétben a gimnáziumot végzetteknel ez az arány némileg módosul 79, ill. 21%-ra.[‡] Ez jelentheti azt, hogy a gimnáziumot végzettek inkább tisztában vannak azzal, hogy ha keresnének is munkát, nem találnának, de jelentheti azt is, hogy számukra nem annyira égető kényszer a munkába állás. Szerencsére ennek pontosítására találunk adatokat a kérdőívben. *Ha továbbtanulása, átképzése, elhelyezkedése hosszabb ideig nem sikerülne, okozna-e Önnek, vagy a közös háztartásában élőknél súlyos problémát (anyagilag, erkölcsileg)?**

	Gimnáziumot	Szakközépiskolát	Szakmunkásképzőt	Összesen
	végzettek körében			
Súlyos problémát okozna	11 fő, 17%	5 fő, 10%	18 fő, 11%	39 fő, 13%
Problémát okozna	36 fő, 56%	28 fő, 51%	84 fő, 49%	159 fő, 51%
Nem különösebben	13 fő, 20%	15 fő, 28%	51 fő, 28%	87 fő, 28%
Egyáltalán nem	4 fő, 7%	3 fő, 6%	16 fő, 9%	24 fő, 8%

Az adatok szerint tehát a gimnáziumot végzetteknek, illetve környezetüknek nagyobb problémát okozna, mint a szakmunkásképzőt, illetve szakközépiskolát végzetteknek, ha nem tudnának a pályakezdő munkanélküli létből mihamarabb kikerülni (73, 61, illetve 60%).

[†] Az egész mintához viszonyítva. A fennmaradó részt azok teszik ki, akik középfokú végzettség híján nem is kísérelhették/kísérelhetnék meg a felvételt.

[‡] Ez a művelet sor természetesen erősen függ a minta kicsiségétől, ezért az itt kapott eredmények maximum értékek lehetnek, távolabbi általánosításra nem alkalmasak.

* Természetesen csak a felvételizni nem szándékozókat vontam be a műveletbe.

Ezek szerint azt a hipotézist kellene elfogadni, miszerint a gimnáziumot végzettek tisztában vannak azzal, hogy nem sok esélyük van a számukra megfelelő munka szerzésére, talán ezért sem törik magukat, hanem vagy a továbbtanulás, vagy az átképzések felé orientálódnak, de az is lehet, hogy nincs is különösebb stratégiájuk.

A továbbtanulás egyik fajtájának tekinthetjük az átképzést is, amelynek fejlesztése mindenképp szükséges a vizsgált területen (Pest megye). A pályakezdők tanult szakmái közül kiemelkednek: a nőruha-készítő (13); az autószerelő (14); az elektroműszerész (12); az asztalos (11); a festő (12). Ezekből a szakmákból túlképzés folyt a megyében, melynek áldozatai a pályakezdők. Ennek a rossz képzési szerkezetnek a „fellegvárai” (ahonnan a legtöbb munkanélküli került ki): Kiskunlacházi Ipari Szakmunkásképző 20 fő; Bem J. Szakközépiskola 19 fő; Bokányi Szakmunkásképző 13 fő.

Ezeknek a nem keresett szakmáknak van még egy fontos tanulsága, mégpedig az, hogy hiába van túlképzés a megyében például autószerelőből, nőruhakészítőből, de még fodrász-ból is, ezek a szakmák még ma is keresettnek számítanak a pályaválasztók körében.

Visszatérve az átképzéshez, a következőkről tanúskodnak az adatok: munkaügyi központ által szervezett átképzésen részt vett: 18 fő, nem vett részt 200 fő. Ez nem túl sok, kiváltképp annak fényében, hogy mennyien szeretnének részt venni átképzésen: 125 fő, nem igényel ilyen szolgáltatást: 166 fő.

Hol szeretnének elhelyezkedni

A legfontosabb volna annak feltárása, mi készítené valakit, jelen esetben a pályakezdő munkanélkülit arra, hogy minél előbb munkát vállaljon, vagy mi teszi lehetővé ennek elodázását. Valószínűleg ebben meghatározó erővel bír a családi környezet több szempontból is.

A munkanélküliség legfontosabb következménye természetesen az egyén gazdasági helyzetének rosszabbodása, de ehhez, ezt kiegészítve más problémák is csatlakoznak. A pályakezdőnek mentálisan is meg kell küzdenie a munkaerőpiacról való kiszorítottsággal, a feleslegesség érzésével. Ennek a minden bizonnyal terhes, önbizalmat, önképet romboló helyzetnek a feldolgozását szolgálhatja az a gondolati mechanizmus, amikor az iskolából kikerülő fiatal nem is tekinti magát a munkaerőpiac részének. Ezt a moratóriumot támogathatja a család, ha mind mentálisan, mind anyagilag megkönnyíti az (ily módon) átmenetnek tekintett állapot leküzdését, segíthet az oktatási rendszer (a továbbtanulás sokak számára ennek a moratóriumnak a meghosszabbítását szolgálja), és szolgálhatja a baráti kör, amely kapcsolatrendszerével stabil hátteret jelenthet, de szóba jöhetnek itt a pályakezdő részéről kultivált tevékenységi formák, amelyek a megnövekedett szabadidőt képesek strukturálni.

Szabadidős tevékenységek

A szabadidős tevékenységek nem azt tanúsítják, hogy különösebben konstruktív irányba fordítanak a kérdezettek fizikai, szellemi és anyagi potenciálját. A *Van-e olyan érdeklődése, hobbija mely kitölti életét és boldoggá teszi?* kérdésre 48,5% azt válaszolta, hogy nincs ilyen... A fiúk leginkább a testépítést és a autózást-motorozást választották (a kettő együtt az összes fiú körében 41%). Ez soknak tűnik, különösen azt figyelembe véve, hogy ennek jelentősnek mondható alternatívája nincs. A lányoknál 36% adott igenlő válaszokat, az ő hobbiikat nehezebb tipizálni, igen sokféle tevékenységet megjelöltek.

Az említett szabadidős tevékenységek nem alapozzák meg a kérdezett egzisztenciáját, azaz ezek kifejezetten a szórakozás kategóriájába tartoznak, de ezzel a kérdezettek is tisztában vannak. A *Véleménye szerint ebből a hobbiból meg is tudna élni?* kérdésre a következő válaszokat adták. Igen: 17%; nem: 56%; talán: 17%; nem tudja: 8%; kiegészítésül szolgálhat: 2%.

Vállalkozás

Nem csak az átképzés és a szociális háttér jelenthet megoldást, vagy enyhítést a pályakezdők munkanélküliségére, elvileg lehetőségük van ebből a helyzetből a szabadulásra a vállalkozóvá válás által. Elvileg. Ma ahhoz, hogy egy pályakezdőnek számító fiatal vállalkozóvá válhasson, sok minden szükséges, amiben sajnos hiányt szenved. Ilyen nagy részüknél az ismeretek, a kapcsolatok, vagy a gazdasági tőke hiánya. Amennyiben mégis a vállalkozóvá válást választaná, akkor vagy szembesül ezekkel a nehézségekkel, vagy pedig a második/fekete gazdaságban lát lehetőséget a saját lábra álláshoz. Erre sajnos nincs a kérdőívnek adata, de ezt a kérdéskört azért is nehéz lenne ilyen típusú kérdőívvel vizsgálni, hiszen ezek a munkaügyi hivatalok regisztrációján alapulnak, így eleve kizárja annak lehetőségét, hogy valamit is megtudjunk azokról, akik e terület felé mozdultak el, hiszen ők nem kerülhettek a mintába.

Annyi mindenesetre kiderül, hogy az érintett fiatalok 62%-a vagy most, vagy a későbbiekben szeretne vállalkozó lenni, de ennek esélyét több mint pesszimistán ítélik meg. A *Megvannak-e a vállalkozóvá váláshoz az anyagi feltételei?* kérdésre mindössze 1% válaszolt igennel, és csak 45% adott a jövőre vonatkozó bizonytalan választ (talán a későbbiekben).

Szándékok, lehetőségek

Az átképzési szándékokat nagymértékben befolyásolják a szabadidőre jellemző értékpreferenciák, így, ha azokat az igényeket mind kielégítenék, amiket a pályakezdők támasztanak az átképzéssel kapcsolatban, akkor rövidesen sok politikai és közéleti személyiség álma, az *éjjeliőr-állam* valóra válna. Persze nem a liberális berendezkedés miatt, hanem a sok biztonsági őr által, tudniillik igen sok fiatal jelölte meg e szakmát, mint perspektívát, ők hobbiként a testépítést említették. De nem csak a férfias (?) kinézet, hanem a férfias (?) életmód is jellemző a megkérdezettek körében egész az olyan végletekig, mint aki a *Van-e olyan terület, amely szakmáján kívül nagyon érdekli?* kérdésre az *Igen, a haza védelme*, vagy az *Igen, a katonai életmód* válaszokig.

A pályakezdő – legalábbis a kérdezettek – munkába állási szándékát sok minden képes befolyásolni, így a kérdezett egészségi állapota, munkaerő-piaci ismeretei stb. Ezekre kérdezett az utolsó kérdésblokk.

Osztályozza le, kérem 1-től 5-ig...

	Átlag	Szórás
...egészségi állapotát a munkavállalás szempontjából	4,5	.745
...családi háttérét	3,9	.932
...anyagi helyzetét	2,6	.971
...lehetőségeit az érvényesülésre	3,2	.816
...felkészültségét szakmai szempontból	3,4	1.032
...saját aktivitását az érvényesülésre	3,9	.797
...továbbképzési ambícióit	3,5	1.216
...rugalmasságát, alkalmazkodóképességét	4,1	.748
...munkaerő-piaci ismereteit	2,7	.946

A táblázatból kiolvasható, hogy a kérdezettek legrosszabb helyzetben a munkaerő-piaci ismeretek tekintetében állnak. Legelfogadhatóbb pedig rugalmasságuk, alkalmazkodóképességük. Ez utóbbi értékelését persze egy munkaügyi hivatal számára kitöltött kérdőív kapcsán elég óvatosan kell kezelni. Ami érdekesebb a dolgozat elején felvetett kérdésekkel kapcsolatban, az inkább a családi háttér és az anyagi helyzet állapotát tudakoló változó. A családi háttér elég magas osztályzatot kapott, ami értelmezhető úgy is, hogy a kérdezett – még – nem került komolyabb konfliktusba családjával amiatt, hogy nincs munkája (bár itt figyelembe kell

venni a szórás magas értékét). Ez már az anyagi helyzetről nem mondható el, hiszen a 2,63-as osztályzat igen alacsonynak tűnik, bár itt is magasabb a szórás értéke. A kérdezettek tehát már szembesültek és szembesülnek a rossz anyagi helyzet készítő hatásával.[†]

Tanulságok

A pályakezdőkkel foglalkozó vizsgálatnak nem csak azzal a – általában a munkanélküliekre vonatkozó – problémával kell megküzdnie, miszerint feltételezhető és jelentős eltérés van a regisztrált és nem regisztrált pályakezdő munkanélküliek száma között, hanem más, specifikus gondok is felmerülnek.

Így például kérdéses, hogy mennyire lehet pályakezdőnek tekinteni ezt a csoportot, vagy nem volna-e szerencsés szétválasztani a második pályaválasztás esetét és azokat, akik valóban „pályát szeretnének kezdeni”.[‡] Bár e fogalmi szétválasztás igénye már felmerült például a Fővárosi Munkaügyi Központ által készített anyagban is, a kérdőíves technika (többek között az előző bekezdésben említettek miatt) nem biztos, hogy megfelelő.

A különböző munkaügyi hivatalok által készített elemzések kapcsán felmerül az a már megszokott dilemma, mely azt firtatja, mennyire tekintik a kitöltők-válaszadók a kérdezési situációt a hivatallal folytatott kommunikáció oly formájának, amely – még névtelenség esetén is – közvetlenül befolyásolhatja a róluk alkotott képet, így az ő felfogásukban járadékuk jogosultságának alapját.

Az idáig elmondottakból következően a kérdezettek munkaerő-piaci pozícióját nem csak az objektív tényezőkből lehet levezetni, hanem az illetők szándékaiból is. Magyarul: ha valaki nem tekinti magát a munkaerőpiac részének (nyilván nem explicit értelemben), akkor van-e értelme nekünk annak tekinteni őt? Arra, ahogyan az érintett fiatalok a munkaerőpiacon viselkednek, döntenek, egyszerre hat a családi háttér, ezen keresztül – is – az anyagi helyzet, a kulturális háttér, regionális hatások, a társas környezet, baráti közösség. A pályakezdő munkanélküliekről alkotott pontos kép elképzelhetetlen a szociológiai keményváltozókon túl a gazdasági, kulturális és társas kapcsolatokat vizsgáló elemzések nélkül.*

Ma Magyarországon egyre meghatározóbbá válik az a trend, ** amit a szabadidő-szenárió megjelenése és bővülése jelent. Ennek eleme az ifjúsági moratórium, amely – más járulékos elemekkel egyetemben – a pályakezdő munkanélkülieket sem kerüli ki. Ennek eredményeit pusztán a felszínen tudják megragadni a csak kérdőíves – esetleg intézményi interjúkkal kibővülő – vizsgálatok.

Az ifjúság tárgyalt csoportjai a munkaerőpiac egyik legkiszolgáltatottabb szereplői, ez tény. Hogy ezt a helyzetet ők miként látják és hogyan lehet ebből kikerülni, arról talán ők is tudnak mondani érdekeseket.

Béres Tibor

† Ehhez azért hozzá kell fűzni, hogy a jelenlegi anyagi helyzetük javítását lehet, nem a munkábaállás által vélik elérni, így korántsem biztos, hogy rossz anyagi helyzetük arányos a munkaügyi hivatalhoz fordulásuk gyakoriságával. Továbbá, itt fontos lehet a második/fekete gazdaság kiegyenlítő szerepe.

‡ Erre vonatkozóan igen pontos háttér adatok találhatóak a Fővárosi Munkaügyi Központ *A munkaerőpiaci szempontból legkritikusabb szakmák elemzése az 1993/1994-es tanévben végzett pályakezdőkről készített felmérése alapján* című anyagában.

* A hagyományos kérdőívek – bizonyára okkal – meg sem próbálják például a kérdezettek második/fekete gazdaságban betöltött pozícióját feltárni, pedig ez, mint más vizsgálataink mutatják, meghatározó lehet az illető fiatal viselkedését tekintve.

** Ld. erről: Gábor Kálmán (ed) *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged, 1992.